

**VAN JAVA-MISSIE
TOT PROVINCIE SANG KRISTUS
1927-1975**

Nederlandse kruissheren missioneren op Java, 1927-1946

dr. Roger Janssen o.s.c.

INHOUDSOPGAVE

INHOUDSOPGAVE	5
WOORD VOORAF	9
INLEIDING	13
Van Nederlands-Indië tot Indonesië	13
Katholieken in Nederlands-Indië	20
De Kruisheren wilden helpen in de missielanden, 1919-1926	25
Een kardinaal-protector en een procurator-generaal	25
De wens om de Orde van het Heilig Kruis in provincies in te delen	26
Een geromanceerd verhaal over de kruisheren en de missionering overzee .	26
Twijfel in de Orde over het aanvaarden van een opdracht in de	
missielanden	27
In Belgisch-Congo startte de Orde van het H. Kruis in 1920 met een	
missiegebied	29
Teleurstelling in de Nederlandse kloosters van de Orde	30
Voorlopig was er geen sprake van een Nederlandse missie	32
Een aantal Nederlandse kruisheren was actief als missionaris	
in de Congomissie, 1920-1926	34
Een voorbeeld: Martinus Henricus Kijzers	36
DE KRUISHEREN KREGEN IN 1926 EEN MISSIEGEBIED OP JAVA	39
Kardinaal van Rossum bood de Kruisheren in 1926 een missiegebied	
aan op Java	39
De Zusters Ursulinen van Tildonk waren reeds werkzaam in het	
toekomstig missiegebied van de Kruisheren op Java	42
Het aanvaarden van een missiegebied op Java vergde een zwaar offer	
van de Orde van het Heilig Kruis	43
Hubertus Jacobus Goumans (1883-1953) werd in 1927 als overste	
naar Java gezonden	45
Kennismaking met het nieuwe missiegebied	48
De Jezuïeten hadden in de jaren 1927-1929 weinig vertrouwen in	
de komst van de Kruisheren	59
In 1928 werd Petrus Maria Rutten (1894-1984) naar Rome gezonden	71

De wens om het missiegebied van de Kruissheren op Java in zijn geheel te bewaren en te bedienen, 1929-1930	75
Missietijdschriften en missieprocuratoren, 1920-1940	84
Acties in parochies in België ten bate van de missie	86
Acties ten bate van de missies, georganiseerd door kloosters en scholen in België	91
Naar een dieper inzicht in de missieactie	95
Acties in parochies en op scholen in Nederland ten bate van de missie	95
Acties op Java ten voordele van de missie	99
BIJLAGE 1: Het talenprobleem	102
ANTON VAN ASSELDONK WERD IN 1930 REGULIERE OVERSTE EN HUBERTUS JACOBUS GOUMANS IN 1932 APOSTOLISCHE PREFECT	103
Anton van Asseldonk was superior regularis van 1930 tot 1938	103
Verruiming van de doelgroep van de missionering	106
De oprichting van de Apostolische Prefectuur Bandoeng in 1932	110
Terugblik op vijftwintig jaar pastoraal beleid in Bandoeng	118
De instandhouding van het kloosterleven	123
BIJLAGE 2: De kerkdiensten in augustus 1931	125
DE PREFECTUUR EN DE MISSIONERING TIJDENS DE AMBTSTERMIJNEN VAN ANTON VAN ASSELDONK, 1932-1936	129
De eerste ambtsperiode van Anton van Asseldonk als reguliere overste, 1930-1933	129
Van Asseldonk pleitte voor de oprichting van de <i>domus centralis</i>	129
De vraag naar redactionele hulp rond de uitgave van <i>De Koerier</i>	132
De tweede ambtsperiode van Anton van Asseldonk als reguliere overste, 1933-1936	135
Magister-generaal van Dinter wenste een andere politiek van aanname van novicen, 1932-1936	151
Verwikkelingen tijdens de derde ambtstermijn van Anton van Asseldonk als superior regularis, 1936-1938	161
Een derde ambtstermijn voor Anton van Asseldonk	161
Religieus fanatisme en radicalisme bij een aantal kruissheren op Java	168

JOANNES DE ROOY, REGULIERE OVERSTE AD INTERIM, 1938- 1946	173
Strijd tegen het religieus fanatisme, 1938-1940	173
Gezondmaking van de financiën, 1938-1940	181
Op weg naar het apostolische vicariaat Bandoeng, 1938-1941	189
Kruisheren-missionarissen in de Japanse interneringskampen, 1942-1945	195
De toekomst van de Java-Missie van de Kruisheren, 1945-1946	204
NAWOORD	209
BIJLAGE 3: Jaarverslagen over 1936 en 1937 van de weeshuizen van de Camillus-stichting in Bandoeng	213
BIJLAGE 4: Jaarverslag, 30 juni 1938 en 30 juni 1939 van de Java-Missie	215
BIJLAGE 5: Jaarrekeningen van de Cellesstichting	216
BIJLAGE 6: Apostolisch vicariaat Bandoeng, 1945-1946	220
BIBLIOGRAFIE	223
KRUISHEREN-MISSIONARISSEN IN INDONESIA, 1927-1946	233
<i>Enkele kruisheren worden hierna niet opgenomen in het biografisch repertorium. Aan Anton van Asseldonk wordt in het historisch overzicht uitgebreid aandacht geschonken. De drie kruisheren met Indonesische roots die in 1946 arriveerden: Kaolan Soemodwirjo, Henricus van Haaren en Jean Döhne, komen ruimschoots aan bod in het tweede deel van de geschiedenis van de Java-missie van de kruis- heren.</i>	
Petrus Maria Rutten, procurator generaal	234
Cornelius Van 't Klooster, missieprocurator	235
Gerardus van Bommel, missieprocurator	236
Joannes Henricus Busé, missieprocurator	238
Goverardus Joannes Antonius Aengenent	239
Hero Petrus Alma	243
Joannes Willem Marie Berkhout	247
Wilhelmus Ignatius Bogaartz	249
Hermanus Hubertus Henricus de Bekker	251
Joannes de Rooy	253
Conradus Aloysius Antonius de Vocht	263

Joannes Bernardus Finkelnberg	264
Hubertus Jacobus Goumans	266
Gerardus Joannes Jansen in de Wal	274
Anthonie Henricus Cornelis Maria Kooyman	275
Theodorus Nicolaus Koster	278
Bartholomeus Johannes Leenders	280
Cornelis Johannes Mooij	282
Marinus Antonius Nillesen	286
Antonius Joannes Piets	288
Henricus Reichert	291
Joannes Fredericus Maria Scharff	298
Theodorus Everardus Marie Scheerder	300
Cornelius Petrus Henricus van Dal	302
Petrus Joannes van den Boer	306
Johannes van der Pol	308
Antonius Walterus Johannes van Dijk	313
Adrianus Antonius van Gils	314
Joannes van Hoek	316
Cornelis Franciscus van Schaik	317
Arnoldus Josephus Vermeulen	319
Henricus Wilhelmus Gabriël Andreas Wentholt	322
Gerardus Wester	326

INDEX VAN PERSOONSNAMEN	328
--------------------------------------	------------

INDEX VAN PLAATSNAMEN:	337
-------------------------------------	------------

WOORD VOORAF

De Orde van het Heilig Kruis behoort tot de oudste religieuze orden. Gesticht in België in 1210, slaagde zij erin perioden van crisis en dreigende ondergang af te wisselen met tijden van bloei en groei. De stichter(s) zocht(en) aansluiting bij de familie van de reguliere kanunniken en opteerde(n) voor de Regel van de Heilige Augustinus. Eerst noemden de religieuzen zich kruisbroeders en vanaf de zestiende eeuw kruisheren. Hoewel lovenswaardige pogingen werden ondernomen, zowel *bottom up* als *top-down*, in geen enkel era werd een langdurig evenwicht gevonden in de beoefening van de *vita mixta*. Er waren perioden, waarin het monastieke leven domineerde. In andere tijden wenkte het pastorale veld buiten de kloostermuren nadrukkelijker dan het meer beschouwende leven *intra muros*. Gaandeweg ontdekte en verfijnde de Orde steeds meer haar apostolische roeping in dienst van de Kerk van Rome. In de zestiende en de negentiende eeuw (tot en met de eerste helft van de twintigste eeuw) oriënteerde zij haar leden naar het onderwijs. In de zeventiende en de twintigste eeuw werd nadrukkelijk(er) gekozen voor het parochiepastoraat en voor een bijdrage in de missionering: in de zeventiende vormde de missionering de inzet van de strijd tegen het protestantisme en in de twintigste eeuw beaamden de kruisheren de oproepen van de missiepausen Benedictus XV (1914-1922) en Pius XI (1922-1939).

Van de Middeleeuwen tot de twintigste eeuw slaagde de Orde van het Heilig Kruis er niet in om haar ledental exponentieel te laten groeien. Gekneld tussen verschillende grote orden kwamen de Kruisbroeders/Kruisheren amper toe aan het articuleren van én het publiceren over wat genoemd werd de *Kruisherenspiritualiteit* die de *Kruisspiritualiteit* een eigen, concreet gezicht moest verschaffen. In crisistijden telde de orde ongeveer vierhonderd, in tijden van bloei en voorspoed tussen zeshonderd en negenhonderd leden. Merkwaardig was wel het omvangrijk kunstpatrimonium van de Orde: hoewel zij nooit kon putten uit omvangrijke materiële bronnen, beschikte zij in verschillende kloosters toch over kostbare boeken, bouwde zij alles bij elkaar genomen fraaie kloosters en kerken en was zij opdrachtgever van diverse waardevolle kunstwerken. Weliswaar kwam zij materieel en geestelijk verarmd uit de Verlichting en de Frans-Hollandse Tijd (1789-1840), maar de volksreligiositeit, annex de Katholieke Actie, bezorgde haar, zoals trouwens de gehele Katholieke Kerk, een boost. Of de Orde van het Heilig Kruis daadwerkelijk een rol (van betekenis) kon spelen in de verspreiding van het katholieke vuur over de hele wereld, stond niet

vast, vooral niet wanneer men rekening hield met haar geringe aantal leden en haar armlastige financiële toestand. Desondanks participeerden de Kruisheren in de begeleiding van Nederlandse migranten naar de Verenigde Staten van Amerika. Het lukte de orde om in Amerika kloosters te stichten en jongeren voor de orde te werven. Maar of haar *commitment* sterk genoeg zou zijn om met succes te kunnen participeren in de overzeese missionering ‘onder de heidenen’, dat viel nog te af te wachten.

Missiewerk in Nederland was tot het begin van de twintigste eeuw beperkt in omvang en overwegend gericht op Europese geloofsgenoten. Dat was zeker van toepassing op Java. De werkzaamheden van enkele congregaties van religieuzen in het onderwijs en de gezondheidszorg kwamen er vooral de Nederlanders ten goede. Na de Eerste Wereldoorlog kwam ook de autochtone bevolking in beeld. De ongekende opleving van de missiegeest in Nederland en de grote aantrekkingskracht van het religieuze leven op enthousiaste jongeren stelden de kerkleiding in staat de inspanningen in het missiewerk te intensiveren. Willem van Rossum, de kardinaal-prefect van de *Propaganda Fide*, werd de grote gangmaker van de missionering in Nederlands-Indië na 1918. Hij motiveerde de apostolische vicarissen van Batavia, Edmund Luypen en diens opvolger vanaf 1924 Anton van Velsen, om een proactief kerkbeleid te voeren. Tijdens het ‘gewestelijk concilie’ van 1925 beraadden een aantal apostolische vicarissen zich over de ontwikkeling van de kerk in Nederlands-Indië. Besloten werd om meer werk te maken van de verdieping van het geloofsleven van de reeds gewonnen katholieken. Bovendien beloofden de vicarissen de versterking van de geloofsverkondiging onder de vele miljoenen Indiërs die nog ‘buiten de Moederkerk’ leefden. Zij benadrukten het belang van het onderwijs, dat voor de missie het aangewezen middel was om de inlandse volk binnen de Kerk te loodsen.¹

Op 9 februari 1927 arriveerden de eerste kruisheren in de missie van de Preanger. Zij kregen de pastorale zorg voor de Nederlandse kolonisten en de Indisch-Nederlandse bevolking. Later werd deze zorg ook uitgebreid tot de Chinezen en de inheemse bevolking. Bandoeng bloeide intussen op tot een welvarende villastad met verschillende gouvernementsinstellingen. De Kruisheren werkten er in relatief luxueuze omstandigheden. Toen de missie tien jaar bestond verscheen *Het Kruis in Priangan*, waarin de missie geduid werd.² Het was geen missie van oerwouden, vol wilde beesten en ongecultiveerde mensen. Maar toch «is men er missionaris op en top.»³

¹ Ontleend aan J. Derix, *Brengers van de Boodschap. Geschiedenis van de katholieke missionering vanuit Nederland van VOC tot Vaticanum II*. Nijmegen, 2009, pp. 437-440 en 443-445; J. Bank, *Katholieken en de Indische Revolutie*. Baarn, 1983, passim

² J. Derix, *Brengers van de Boodschap*, pp. 444-445. Derix citeert de brochure foutief en spreekt over *Het Kruis in de Prianger*. De brochure was een uitgave van de missieprocuur van de Kruisheren

De kruisheren missioneerden in Afrika, Azië en Zuid-Amerika. Magister-generaal Henricus Hollmann begon in Congo (1920) en op Java (1926-1927). Zijn opvolger, Wilhelmus Antonius van Dinter werd de missie-magister-generaal van de orde. Aan Congo en Java voegde hij Brazilië als missieterrein toe. Constant worstelde de orde tijdens zijn generalaat echter met een tekort aan personeel. Maar dat was niet de enige kwestie, die voor kommer en kwel zorgde. De orde breidde het aantal projecten en locaties gevoelig uit, maar leed fel onder het tekort aan efficiënte en effectieve leiderschapscompetenties onder haar leden. Een andere kwestie vormden de onaangepaste constituties, waarbij het ontbreken van missiestatuten de aanleiding vormde voor tal van conflicten tussen de apostolische prefecten en de reguliere oversten. Weer een ander probleem vormde het samenleven van confraters in staties en niet in een *domus*, met als gevolg de noodzaak tot het voortdurend verplaatsen van religieuzen omdat het gezag van de lokale oversten stoelde op de verdeling van de opdrachten in het parochiepastoraat, maar niet op het broederlijk samenleven conform de Regel en de Constituties.

In 2017 vieren de Kruisheren negentig jaar pastorale zorg in Indonesië. Het ogenblik lijkt aangebroken om de eigen geschiedenis uit te diepen en de indicatoren van slagen en mislukken te detecteren en te benoemen om er bevestiging aan te ontleen, maar ook om er lering uit te trekken met het oog op de nabije en een beetje verdere toekomst. De Nederlandse kruisheren hebben de eerste laag van de fundamenten gelegd van de latere, bloeiende provincie Sang Kristus. Met deze studie hopen we de *roots*

in Nederland. Ze telde veertig bladzijden en bevatte de volgende bijdragen: **G. Aengenent**, *Het Kruis in de Wolkenstad*, pp. 2-11; **N.**, *Voor de Europese bevolking*, pp. 11-12; **L. Soemodiwirja**, *Het Soendaneesch, de Taal van de Prefectuur Bandoeng*, pp. 12-18; **M. Patmah**, *Godsdienstles op een Soendaanese Melania-school*, pp. 23-26; **N.**, *Voor de Inheemsche Bevolking*, pp. 26-27; **J. de Rooy**, *Het Werk onder de Chineezers na twee jaren*, pp. 28-33; **N.**, *Scholen voor de Chineesche Bevolking*, p. 33; **N.**, *Belangrijke Datums in onze Java-Missie, 1927-1937*, pp. 34-39; **N.**, *Slotwoord*, p. 40.

G. Aengenent, *Het Kruis in de Wolkenstad*. in: **N.**, *Het Kruis in Priangan*, p. 7; **J. Derix**, *Brengers van de Boodschap*, p. 445. G. Aengenent legde op p. 7 uit, wat J. Derix niet expliciteerde: «En toch is men er missionaris op en top. Moeilijker en zwaarder is zijn werk, dan van menig missionaris, die 't geloof gaat prediken in onherbergzame streken. Want naast het werk om de Europeanen en de Indiërs, die het Katholiek geloof hebben, op het goede pad te houden, verlangt en probeert de missionaris toch om het doel te bereiken: te mogen bekeren de vele duizenden Inlanders, welke dagelijks om hem heen leven. Moeilijk is dat werk! Dat volk met zijn reeds eeuwenlange eigen landaard en beschaving, heeft ook een rotsvaste godsdienst. De Katholieken in de steden aan hun lot overlaten – het zou hard zijn en dwaas - om dan te gaan tot de Inlanders? 't Succes zou weinig zijn, want met kalmte en beleid moet tot die mensen worden afgedaald. Men probeert dat door desa-schooltjes op te richten, waar van tijd tot tijd de Pastoor eens komt kijken en probeert te spreken met de kindertjes. Verder door poliklinieken in de kampongs (wijk, stadszedeelte of klein dorp), waar de mensen gratis geholpen worden met hun dikwijls afzichtelijke wonden. Door naaischolen, waar het Soendaneese kind wordt geholpen om later een goede moeder te kunnen zijn.(...)»

van de Kruisheren in Indonesië te verduidelijken en te articuleren. We danken de provinciaal van de Europese Kruisherenprovincie, E.H. Peter Snijkers, en de kruisheren in Indonesië voor de uitnodiging om het verleden van de Java-missie te laten oplichten.

Bewust hebben we gekozen voor de methode van de narratieve geschiedschrijving. In de schrijfwijze van de plaatsnamen opteerden we voor de Nederlandse benaming, aangezien ons onderzoek focust op de era vóór 1946. Vandaar Tjimahi (Cimahi), Cheribon (Cirebon), Bandoeng (Bandung), Garoet (Garut), Batavia (Jakarta), enz. Om de leesbaarheid te vergemakkelijken kozen we bij het citeren van brieven e.d.m. voor de hedendaagse spelling.

De wijze van missioneren vóór 1946 door de Nederlandse kruisheren conflicteerde met de Kruisherenspiritualiteit uit latere jaren, zoals die verwoord werd door voormalig prior-provinciaal Yan Sunyata (1941-2002), wanneer hij stelde dat de kruisherenspiritualiteit slechts authentiek kan zijn, indien ze geworteld is in de diepte-realiteit van de mens en tevens een antwoord vormt op de omringende realiteit. Hoe meer de omringende realiteit anders is in Oost en West, des te meer zal de diepte-realiteit verschillen.⁴ Een gelijkaardig denken troffen we aan bij Maria Dermoût (1888-1962), die haar oosterse levensbeschouwing samenvatte in één zinnetje: *Dat betekent alles iets*.⁵ De horizon van de Nederlandse kruisheren reikte lange tijd niet veel verder dan hun Nederlandse landgenoten. Ze leefden in relatief luxueuze omstandigheden⁶, maar beseften geleidelijk aan dat zij, om succesvol te kunnen worden, zich moesten inleven in de culturen en samenlevingsmodellen van de Indonesische archipel. Het werd geen lange, rechte weg, maar *the end was implicit in the beginning*, zoals we in het eerste deel van de trilogie over de groei naar een zelfstandige kruisherenprovincie hopen aan te kunnen tonen.

⁴ Yan Sunyata, *De Spiritualiteit van de Kruisheren*, s.l.n.d. Archief Clairlieu, niet genummerd.

⁵ Vergelijk M. Dermoût, *De tienduizend dingen*.1955 (De titel van deze roman is afgeleid van een regel van de zevende-eeuwse Chinese dichter Ts'ên Shên: «Wanneer de tienduizend dingen gezien zijn in hun eenheid, keren wij terug tot in het begin en blijven waar wij altijd geweest zijn.»)

⁶ J. Derix, *Brengers van de Boodschap*, p. 444